

РЕЦЕНЗИЯ

от професор д.н.в.п.с. Румен Иванов Кънчев
ПУ „Паисий Хилендарски“, ФИСН

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
по: област на висше образование 3. Социални, икономически и правни науки. Професионално
направление 3.3. Политически науки. ДП: Политически науки

Автор: Ваня Петкова Узунова

Тема: „Преходът към демокрация 2001 – 2009 г.: политическо лидерство, реформи, външна
политика“

Научен ръководител: професор д.н. Румен Иванов Кънчев, ПУ „П. Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Представеният от Ваня Петкова Узунова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на АС на ПУ и включва: молба до Ректора на ПУ за разкриване процедура за защита на дисертационен труд; автобиография (европейски формат); протокол от КС, свързан с докладване готовността за откриване на процедура и с предварително обсъждане на дисертационния труд; дисертационен труд в обем 352 страници, от които 327 страници дисертационен текст и 24 страници библиография; автореферат на български език; списък на научните публикации по темата на дисертацията; копия на научните публикации; декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи; справка за спазване на националните минимални изисквания за придобиване на образователна и научна степен “доктор” в област на висше образование 3.3. Политически науки, ДП “Политически науки”. Докторантът е приложил 10 (десет) броя статии по темата на дисертацията. Нямам бележки и коментар по представените документи.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Ваня Узунова е родена през 1963 г. Получава магистърска степен по философия от Философски факултет на СУ „Св. Климент Опридски“. По-късно специализира „История и теория на културата“ в Център по културознание към ИФ, СУ „Св. Кл. Охридски“. Последователно е асистент по философия в НВУ „Васил Левски“ (1989 - 1991 г.), старши асистент

(1993 – 1998 г.) и главен асистент (1998 – 2015 г.) по философия в ПУ „П. Хилендарски“. От 2017 г. е докторант на самостоятелна подготовка към катедра „Политически науки и национална сигурност“, ПУ „П. Хилендарски“, като същевременно работи като библиотекар в Университетската библиотека.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Актуалността на предложения докторантски труд не подлежи на съмнение. В. Узунова е посветила изследването си на важен период в развитието на България десет години след края на Студената война. Изследваният от нея преход към демокрация 2001–2009 г. е наситен с ключови събития за формирането на политическата власт в България, а така също за изграждането на външна политика и политиката за национална сигурност, тясно свързани с новата геополитическа и културна ориентация на страната към Европа и ценностите на европейската цивилизация. В тази връзка намирам темата, поставените цели и задачи в изследването и цялостната концепция на доктората са целесъобразни, добре структурирани и актуални от теоретична гледна точка.

4. Познаване на проблема

Докторантката е обработила голямо количество литература, анализираща по един или друг начин изследвания период. Изразените позиции в литературните източници са интерпретирани коректно, обективно и в съответствие с научните критерии за анализ.

5. Методика на изследването

Избраната методика на изследване е позволила на Ваня Узунова да постигне поставените пред изследването ѝ научни задачи и цели. В тази връзка проблемите са получили адекватен отговор и решение в дисертационния труд.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд на докторант Ваня Узунова се състои от увод, четири глави и заключение. В **Увода** са дефинирани главните параметри на изследването, задачите, които следва да бъдат решени, хипотезите, които дисертанта си поставя да докаже. Веднага прави много добро впечатление анализът на контекста, в който е поставено цялото изследване. Прецизно са посочени вътрешните и външните фактори в контекста на които започва прехода към демокрация. Прави впечатление мотивировката за именно такова изследване на трансформацията на българското общество към демокрация (с.7). Не може да не бъде отбелязана и много адекватно поставената цел на изследването: „да се изведе същността и спецификата на етапа 2001 – 2009 г.“,

като се даде отговор на въпроса дали направените тогава преобразования отразяват основните цели на прехода, дали имат радикален, революционен характер“, „дали въплъщават цивилизационния избор“ (с. 7). Всички тези цели са изключително важни за формулирането на централната идея и провеждането на основната концепция на предлаганото изследване. Безупречно са формулирани петте основни задачи, около които е развит анализът в следващите увода глави и доказани тезите на дисертанта (с.8). На с. 9 е формулирана работната теза на труда: преходът 2001 – 2009 е в основното направление на цивилизационния избор на България след 1989 г., следователно става дума за органично вплетен в цялостния преход на България период, а не за нещо маргинално или странично от главната посока на политическото развитие.

Глава първа разглежда концептуалните основи на изследването. Интерпретирани са редица важни за по-нататъшния анализ категории като: „революция“, „еволуция“, „преход“, отношението „преход към демокрация – революция“. Дисертантката е използвала част от концепциите на Ралф Дарендорф и Робърт Дал, двама от най-влиятелните политолози непосредствено след Студената война, за да очертае парадигмата, в полето на която се извършва преходът 2001 – 2009 г. Същевременно тя творчески е интерпретирала серия от идеи за демокрацията и преходите към нея. Една от най-важните е за отношението между модерност и национална традиция. Докторантката смело изследва въпроса за либералните ценности в контекста на модерността. Проблемът, който в случая засяга много пряко днешното българско общество, е дали модерната либерална демокрация деформира или направо заменя определени традиционни и културни ценности като тези за идентичността на половете и отношението между тях от гледна точка на традиционните институции; за семейството, за традиционното уважение към поколенията, за уважението към традиционните авторитети и пр. Няма как да не се съглася с В. Узунова, че „Проблемът за позиционирането на националната държава в новите демокрации не като безлично и подчинено звено, а като самостоятелно звено, свързващо „глобалното“ и „локалното“ е най-важният“ (с.14). Заслужава внимание мнението на Узунова, че „утвърждаването на либералната идеология в хода на мащабните промени в новите демокрации разкрива, че *либералните ценности не съответват всеобхватно и напълно на цялостния архетип на човека*“ (с.15). Накрая, много важен в тази първа глава е философски важният и добре аргументиран от докторанта проблем за т. нар. цивилизационен избор на България, който в изследвания от дисертацията период доминира във висока степен националния политически дебат в българското общество. В тази връзка намирам за вярна тезата на Узунова, че в изследвания от нея период е постигната близост със Западния цивилизационен модел

демократия, но така също, че този процес ще бъде дълъг, сложен и продължителен (с.14, Автореферат). Една от най-важните му характеристики е разграждането на тоталитарната система (Пак там). Стратегически важен е изводът, че „членството на България в евроатлантическите структури дава мощна гаранция за необратимост на модернизационния процес, формираш българското общество и държава по модела на Западната цивилизация“ (с.15, Автореферат). И следователно „в този период започва реалната цивилизационна промяна на страната“ (Пак там).

Глава втора е фокусирана върху българския политически елит. Мисля, че най-значимото в нея е оценката за десния и левия политически елит на страната. Като наследници на икономическата власт левите успяха да завладеят във висока степен държавата и да диктуват прехода в първите две десетилетия, но техните лидери не успяха да трансформират левицата в модерна социал-демократическа партия от типа на социалистическите и социалдемократическите партии в Европейския съюз. Те водеха левицата (и постепенно отделящите се от нея леви и левичарски партии) по такъв начин, че в крайна сметка лявото се превърна в неспособно да решава политическите задачи на съвременността. Нещо повече, днес България притежава лява партия, която нито знае как, нито може да се бори за интересите на средната класа. Що се отнася до лидерството, централният проблем в левия елит не идва само от погрешно разбираната или изобщо неразбираната съвременна лява идеология. Съществува един проблем в левицата, който още в първите години на прехода бе формулиран от Стефан Продев като противоречие между „червените бабички и червените мобифони“. Лидерите на левицата, с незначителни изключения, днес са приказно богати, притежават огромна частна собственост, имоти и капитали в чужбина, те са истински капиталисти от гледна точка на богатството им, но те не разбраха, че левият електорат няма как да продължи да върви след лидери капиталисти.

Трета глава анализира правителствата в периода 2001 – 2009 г. Последователно са изследвани няколко важни за развитието на държавата сфери извън икономиката и материалното производство: политико-административните реформи; промените в национално-етническата сфера; развитието в културата и образованието; и, накрая в сферата на религията и религиозните ценности. Интерес представлява изводът на докторант Узунова относно отсъствието на приемственост в сферата на управлението на българската държава. Според нея, в процеса на трансформацията се “обезличава значението на българското историческо минало като фундамент на държавата“ и инструмент за политическа социализация на младото поколение (с. 20, Автореферат). Разбира се, в случая става дума за сложен и мощен икономически и идеологически процес, свързан с глобализацията и неолибералния модел, който бе наложен в САЩ, Европа и

част от останалия свят в периода след Студената война. Тези процеси имаха значимо въздействие именно върху националните държави, част от които не успяха да изградят защита срещу прекалено силния натиск отвън. За съжаление, политическите елити у нас, както през разглеждания в дисертацията период, така и през последните петнадесет години от прехода не успяват да намерят адекватен икономически и политически отговор на тази световна тенденция. Българските елити, увлечени в т.нар. първоначално натрупване на капитал (Смит, Рикардо) изгубиха ориентация в сложните икономически, политически и военнополитически процеси, поради което все още не са успели да формулират адекватна на глобалните геополитически и икономически тенденции стратегия за национална сигурност. Ние продължаваме да нямаме стратегия за сигурност вече повече от шест години, въпреки че в радиус от 800 -1000 километра около нашите граници бушуват две войни.

Четвърта глава е посветена на опит да се изследва българската външна политика извън обхвата, заявен в заглавието и ограничен във времето 2001 – 2009 г. Това обаче не е недостатък, а добър подход, свързан с дефинирането на външната политика в средносрочна и дори в дългосрочна перспектива. В случая, докторантът е интерпретирал такива големи теми в българската политика като: смисъла на членството ни в НАТО; отношенията ни с Руска Федерация; мястото на България от геополитическа гледна точка и др. В. Узунова се опитва да даде отговор на въпроса: „кои са коренните интереси на българското общество и държава в областта на международните отношения през 21 век ?“. Според нея „изконните български интереси днес са: “Република България не трябва да подкрепя глобална, континентална или регионална сила, която би могла да я тласне към военен сблъсък в границите на българската територия...” (с. 24, Автореферат). Този тезис обаче контрастира на идеята за цивилизационния избор на България като обезмисля в определена степен членството както в НАТО, така и в Европейския съюз. Става дума за същия този цивилизационен избор на България, за който в рецензираната дисертация се говори на много места, като му се дава много висока оценка. Защо? Защото членството в един съюз винаги е свързано с провеждането на общи политики от всички негови страни-членки: в областта на образованието, културата, историята, икономиката и бизнеса, сигурността, селското стопанство, граничния контрол и пр. В сферата на сигурността например, членството както в ЕС, така и в НАТО налага, по силата на договорите, които България е подписала с тези два съюза, определена загуба на суверенитет. Така е с всеки съюз, такава е самата природа на съюзите, особено тази на военно-политическите. Всеки съюз очаква от своите членове активна позиция и спазване единството на организацията. В замяна на частично

отнемане на суверенитета, съюзите дават колективна сигурност, която е много по – евтино струваща от всеки неутралитет. Няма по-лесен начин един съюз да се разпадне, ако неговите членове започнат да следват цели и да провеждат политики абсолютно различни от общите цели и политики на организацията. Силата на съюзите е в единството им. В името на това единство се жертва част от суверенитета на всяка държава-членка. Този принцип е толкова важен, че дори по време на Студената война, за да запази единството на Варшавския договор, Съветският съюз наложи на всички държави-членуващи в Договора концепцията за така наречения ограничен суверенитет (известна още като „Доктрината Брежнев“), съгласно която в името на единството на Варшавския договор съюзните армии на отделните държави имаха право да влязат при необходимост с въоръжени сили на територията на една или друга държава, без за това да се иска съгласието на съответните национални правителства. Така стана нахулването на съветски и войски на Варшавския договор в Унгария през 1956 г., а по-късно в Прага през 1968 г. На второ място, един от най-бързите начини за приобщаването към по развития икономически Западен свят е чрез членство в съюзите и другите организации на западните държави. В прехода на страните от Източна Европа след Студената война именно НАТО и ЕС изиграха главна роля за интеграцията на тези страни към света на западната либерална демокрация. Членството в един съюз е изключително сложен въпрос, то представлява, в известен смисъл, своеобразен и постоянен процес на баланс между нашите национални интереси и колективните интереси на съответния съюз.

В глава четвърта е засегнат и друг важен за нас въпрос: за отношенията с Русия по време на прехода. Ние имаме много силни исторически връзки с Русия и нейния наследник днес РФ. Анализът на тези връзки обаче невинаги говори за взаимно изгоден интерес между двете държави. Много често интересът на Русия в тези връзки многократно е доминирал над българския интерес. През 2016 г., а по-късно отново, в редица свои стратегически документи РФ посочи България като враг на Русия заедно с всички страни от НАТО. Днес са налице опити от страна на отделни руски политици да смекчат тази позиция. Но така или иначе, отношенията са сложни и във висока степен нашата външна политика зависи както от ЕС, така и от НАТО. Никой обаче не ни пречи като следваме договорите си с тези два изключително важни за нашето съвременно развитие съюзи да генерираме вътре в тях определено, много добре обосновано в дипломатически и геостратегически план, балансирано отношение към Русия. Необходимо е, Кремъл също да ревизира отношението си не само към нас, но така също към Европа. Сегашният курс на Русия към Азия, според мен, ще ѝ донесе много повече разочарование, от курса на

интеграция със Запада, предложен на президента Елцин и следван от него в първото десетилетие след Студената война. Ако приемем тезата на В. Узунова и действваме така, както тя изисква, не бива да се сърдим, че някои от нашите съюзници в НАТО и ЕС наричат България „троянски кон на Русия в НАТО“.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Дисертационният труд притежава много достойнства, но някои от тях следва да бъдат специално посочени. *Преди всичко*, изследваният период (2001 – 2009 г.) е обособен като специфично политическо пространство и време и изследван в контекста на прехода на България след 1989 г., като е анализирана неговата специфика в сравнение с останалите периоди на прехода и в контекста на постигнатите общи за нацията цели. На *второ място*, анализирани са най-важните реформи в процеса на прехода 2001 – 2009 г. *Третото* постижение на доктората е неговата идеологическа и политическа ирелевантност към конюнктурата на политическите реалности. Текстът е балансиран, не е нито “ляв”, нито “десен” прочит на процесите, характеризира се с висока обективност и коректност на анализа. *Четвърто*, политическата и политологичната оценка на изследваните събития не е самоцелна. Тя е мотивирана от стремежа теоретично да бъде осмислен един важен етап в развитието на българската демокрация, през който България става член на НАТО и ЕС. *Пето*, направен е, според мен успешен, опит цялостният анализ да бъде тясно свързан с традиционните исторически и неделими за българския характер, базисни национални ценности, интереси и политически мечти.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Запознат съм с приложените публикации на Ваня Узунова. Те: а) отговарят на темата на дисертационния труд; б) отразяват постиженията на доктората; в) у мен не възниква съмнение относно автентичността на авторството на В.Узунова на тези публикации.

9. Лично участие на докторанта

Докторантката В. Узунова е работила самостоятелно върху предложения дисертационен текст. Считаю, че формулираните приноси и получените резултати са нейна лична заслуга.

10. Автореферат

Авторефератът е пълен, отразява вярно написаното в дисертационния текст и отговаря на изискванията на съответните нормативни документи за подготовка на докторат.

11. Критични забележки и препоръки

Всеки научен труд има своите слабости. Като цяло, в предлагания докторат не намирам съществени и фундаментално значими пропуски, теоретични грешки или погрешно разбрани и интерпретирани събития, процеси, тенденции.

12. Лични впечатления

Дисертацията е написана от един скромен, трудолюбив, отговорен и почтен човек. Като професионалист Ваня Узунова притежава не просто собствено, а критично мнение по отношение на тезите и идеите на другите.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Предлаганият за защита дисертационен текст е балансиран, не е повлиян от конюнктурни политически събития, обективно отразява важни социални процеси и тенденции. Неговите качества надхвърлят, според мен, изискванията за получаването на образователно-научна степен “доктор”. Същевременно, текстът притежава необходимите качества да бъде издаден като монография. Именно това препоръчвам на Ваня Узунова да направи след защитата на дисертацията.

Заклучение

Дисертационният труд *съдържа научни и теоретични резултати, които представляват оригинален принос в науката* и *отговарят на* изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Посоченото ми дава основание да предложа на уважаемите членове на Научното жури да се единодушно да присъдим на Ваня Петкова Узунова образователно-научната степен „доктор“ в област на висше образование 3.Социални, икономически и правни науки; професионално направление 3.3. Политически науки.

15. 10. 2024 г.

Професор д.н. Румен Иванов Кънчев